

Kis ukrán címertan

Jilge, Wilfried: Exklusion oder Inklusion? Geschichtspolitik und Staatssymbolik in der Ukraine.
= *Osteuropa*, 53. Jg. 2003. 7. H. 984–994. p.

Az ukránok függetlenségi reményei már a peresztrojka idején kivirágoztak, s ezt mozgólódások is követték. A nemzeti mozgalom kezdeményezői, emigráns- vagy disszidenskörök nyomdokain, értették a dolgukat: elővették a történelmi mítoszokat, a történeti jelképekkel és jelvényekkel együtt, mindenekelőtt a kék-sárga lobogót, a háromágú szigonyt, valamint az „Ukrajna még nem veszett el” kezdetű nemzeti dalt. A jelvények kérdése annál is nagyobb jelentőséggel bírt és bír, mivel hogy a nemzeti nyelv nem fedi le Ukrajna területi egészét, így nem elsődleges identitáshordozó. Az aktivizálódás – főként a Ruch-mozgalom kereteiben – Nyugat-Ukrajnából: a Lvovi, az Ivano-Frankivszki és a Ternopili Területről eredt, a Köztársaság középső részére vagy az orosz többségű nyugat- és kelet-ukrajnai vidékekre kevésbé vagy egyáltalán nem terjedt át, sőt, kelet felé ellenérzéseket is kiváltott. A mozgalom csak 1991-től kezdve válik átütővé, amikor is a helyi SZKP-nómenklatúra egy része mint afféle „reformszárny” is társul szegődik, meglátva a túlélés esélyét a nemzeti ideológiában és érzelmekeltésben. Az 1991. augusztus 24-ei függetlenségi nyilatkozatot követően az ukrán parlament bizottságot állított fel új állami címer kidolgozása érdekében (a heraldikusok öröme), és fél év múltán elfogadta a bizottság előterjesztését. Az előterjesztés az ún. kis címert – egy szintén kidolgozandó „nagy címer” egyszerűbb ekvivalensét – foglalta magába. Ez a „kis” címer a szigonyt formázza, kék pajzson, aranyban.

A szigony-jelkép volt annak idején a még szuverén Ukrán Népköztársaság (1917–1921) 1918-as címerének is a meghatározó motívuma. A Népköztársaság az ukrán szuverén államiság első, teljes körű megvalósulását jelentette a középkori kijevi szláv állam óta – rövid időre, a Szovjet Szövetséggel történő társulás előtt. A szigony az alapító Rjurikok örökségét idézte. Ezt az örökséget emeli be identitásképebe az új ukrán állam (az 1996-ban elfogadott alkotmány utalásával egybehangozva), s egyben hozzá társítja a 17–18. századi kozák államiságot vagy (lengyel és orosz érdekek között egyensúlyozó) autonómiát is (a hetmanokkal). Mindez kifejezi az Oroszországtól való függetlenség igényét és parancsát (annak ellenére, hogy a Rjurikok állama a keleti szlávok összességét ölelte fel, és Oroszország is alapörökségének vallja; millenniumát 1988-ban ünnepelték), egyszersmind kidomborítja az ukrán etnonemzeti öntudatot is.

A szimbólum tartalma ennél mégis valamivel bonyolultabb. A kék-sárga (arany) színpárt és a szigony motívumot használták ugyanis a szovjet polgárháború „ellenforradalmi” oldalán, majd pedig a második világháborúban a betörő németek védőszárnyai alatt kitűnt ukrán nacionalisták (OUN) is, akiknek törekvései és tettei (különösen a Stepan Banderfőle szélsőséges szárnyé) nem mindenben fedték egy demokratikus nemzeti eszmény elvárásait, és nem kínáltak igazi alternatívát a bolsevik diktatúrával szemben. Az állami jelvények körüli társadalmi vitában markánsan megjelent ez a problematika, és igen következetes érvelésre volt szükség ahhoz, hogy konszenzus szülessék az egyes vonatkozásokban annyira kétértelmű szimbolika vállalásához – a másodlagosan rátapadt vértől vagy salaktól megtisztított formában. (Ezt segítette az a körülmény, hogy annak idején a nacionalisták nem is elégedtek meg az alapformával, hanem a szigonyt a karddal keresztezték: középen kard alakú ágat rajzoltak.)

A kérdés méregfogát végső soron a „nagy címer” elfogadása húzza ki, amelyet többéves előkészület után végül 2001-ben elfogadtak. Ez ráépül a „kis címerre”, de tetemes bővítésekkel él: a szigony hátterét adó kék pajzsot balról muskétás kozák, jobbról arany-

koronás oroszlán figura tartja, s a pajzs fölött is korona függ. A koncepció az egykori emigrációs nemzeti kormány megrendelésére készült, 1930-as „nemzeti egység-címer” módosított változata. Ezen nem fegyveres kozák, hanem Mihály arkangyal (ősi kijevi jelkép) szerepelt. A kozák katona beléptetése hangsúlyos gesztus a kelet-ukrán, fél-orosz régiók irányába – egy hiteles hagyomány: a régi (részben orosz-orientált) kozák autonómia jelvényének felelevenítésével. A kozák jelvény a Ruch-mozgalom szigony motívuma mellett merőben újszerű legitimációs elem. Mint az oroszlán is: a „lemergi oroszlán” – a történelmi Kelet-Galícia jelképe. A pajzsot tartó figurákkal az ábrázolás felőleli és mintegy egybefoglalja az ország két nagy, eltérő hagyományú és érzelmű térfelét. Nagyon is nyomatékos az egybefoglaló gesztus annak a feszültségnek a tükrében, amit a rendszerváltó évek alatt a két rész eltérő etnikai, kulturális és politikai meghatározottsága, mármár az elszakadás gondolatával játszó ellentéte táplált. A címerkép változása tulajdonképpen a belpolitikai viszonyok átalakulását tükrözi vissza, amelynek során a nemzeti-radiális rendszerváltó elit lendülete lassan megtört a Leonid Kucsma által fémjelzett reformkommunista utódnemzedék szélesebb reálpolitikai alapokra helyezett dinamikáján.

De mit ad hozzá a kép jelentéséhez a „nagy” címeren a pajzs fölött elhelyezett korona? Ennek nincs más logikája, mint az elnöki kormányzás irányában fejlődő intézményi struktúra legitimálása a jel erejével. Ez az elem a címerterv vitáiban egyébként a legélesebb ellenzéssel találkozott. A szintetizáló ideológia sok tekintetben a központosító politika megfelelője. A központosító politikát folytató „erős” kormányzás mindig is a hatalmi jelvények évada. Ezek valóságos áradata önti el az ukrán állami protokollt a felszaporodó kitüntetésekkel is, amelyek tárgyi megformálásában feltűnő a szovjet formátumok visszatérése egészen az ótágú, bár szín szerint sárga csillagig. A saját, régi-új címerelemek kiegészítő hozzáadásával persze nincs hiba. Mind ez mint „stílus” pillanatnyilag még nem ad lehetőséget messzemenő következtetésekre, de önkéntelenül is felötlik a gondolat, ami szerint esetleg veszedelmes visszarendező ösztönök munkálnak mögötte. Annyi bizonyos: a függetlenné vált Ukrajna ellentmondásos politikai fejlődésének első tíz évét a heraldikai tartalom elég pontosan kifejezte.

Komáromi Sándor

A volt Jugoszlávia területén fellobbanó konfliktusok vallási és kulturális okai

*Wojciechowski, Sebastian: Religijne i kulturne pryczyny konfliktów na terenie byłej Jugosławii.
= Rocznik Wschodni, 7. no. Rzeszów 2001. 25–32. p.*

A szerző a mai világ feszültségeivel és a konfliktusaival foglalkozva megállapítja, hogy ezek okai gyakran a vallási-kulturális különbségekből, az elfogultságból, illetve az ún. pszichológiai tényezőkből (pl. az azonosság és az idegenség problémája, a sovinizmus, az előítélet, a sztereotípiák, a rettegés stb.) fakadnak. Ez a jelenség megfigyelhető az európai kontinensen is, de különösképpen a volt Jugoszlávia területén. Ebben a régióban a feszültségek jelentős részének nemcsak nemzetiségi, gazdasági-politikai és területi, hanem erősen vallási-kulturális és pszichológiai okai is vannak. (Erről tanúskodnak Koszovó, Macedónia, Bosznia és Hercegovina, Sandúuk és mások példái.) Más területeken is kiemelkedő szerepe van a vallásnak, amely már nagyon régóta óriási hatással van az etnikumok közötti kölcsönös viszonyokra, és a különböző etnikai csoportok alapvető identifikáló tényezőjének a szerepét tölti be. A nemzeti tényezőhöz kapcsolódó vallási fanatizmus gyak-

ran szélsőséges fundamentalista magatartáshoz vezet. Az ilyen helyzet nemcsak a belső viszonyokat deformálja, hanem feszültté teszi a kölcsönös, nemzetek közötti bizalmat is, szélsőséges esetekben pedig akár konfliktusokhoz és háborúkhöz is vezethet.

A szerző a fenti megállapítások után Aleksander Posem-Zelińskit idézi, akinek az a véleménye, hogy a vallási alapú nemzetiségi konfliktusok általában a felekezetek közötti előítéletekből fakadnak vagy pedig az új felekezeti csoportoknak a helyi hagyományokhoz való alkalmazkodási képtelenségének az eredményei.

Az elemzett régióban jelentős vallási különbségek figyelhetők meg. Az olyan különböző keresztény csoportok mellett, mint katolikus, pravoszláv, görög katolikus, református, fontos szerepet játszik az iszlám is (pl. Bosznia-Hercegovinában a lakosság 43%-a, Albániában vagy Macedóniában pedig kb. 30%-a ez utóbbi hívője).

Napjainkban az ott fellépő legfontosabb vallási alapú viták és konfliktusok közé a szerző az alábbiakat sorolja:

- Ellentétek Macedóniában a Szerb és Macedón Pravoszláv Egyház hívei között. A Szerb Egyház törekvése arra, hogy ismét maga alá rendelje a Macedón Egyházat, amely 1967-től autokephal egyházként működik, s arra törekszik, hogy megerősítse függetlenségét a Szerb Egyháztól.
- A Görög Egyház által kiváltott feszültség, amely hosszú időn keresztül Macedónia függetlenségi törekvéseiben egyebek között a Vatikán tevékenységét vélte felfedezni.
- Konfliktusok az új Jugoszlávia területén (Szerbia és Montenegró) a Szerb Pravoszláv Egyház (a szerbek és a montenegróiak többsége), az iszlám (albánok, muzulmán szerbek és montenegróiak) és a Katolikus Egyház (magyarok, horvátok, szlovének) hívei között.
- Viták Bosznia-Hercegovinában az iszlám hívő muzulmánok (kb. 45%), a pravoszláv szerbek (kb. 35%) és a katolikus horvátok (kb. 20%) között.
- Feszültségek Koszovó és Metochia körzetében, ahol az albánok döntő többsége iszlám, a szerbek többsége viszont pravoszláv hívő.

A továbbiakban a szerző a szétesés következtében létrejött államok vallási megoszlását mutatja be százalékos arányban:

Bosznia és Hercegovina: 17,3% római katolikus, 31,3% pravoszláv, 43,7% iszlám, 7,7% más felekezetű.

Horvátország: 76,5% római katolikus, 11,1% pravoszláv, 1,2% iszlám, 1,2% evangélikus, 2,9% vallás nélküli, 7,1% más.

Új Jugoszlávia: 31% római katolikus, 44% pravoszláv, 12% iszlám, 13%-ról nincs adat.

Macedónia: 0,4% római katolikus, 66,6% pravoszláv, 30% iszlám, 3%-ról nincs adat.

Szlovénia: 90% római katolikus, 10%-ról nincs adat.

A következő rész a kulturális tényezők szerepével foglalkozik, amelyek szintén konfliktusok keletkezéséhez vezethetnek. Szerepet játszanak itt a kulturális különbségek, a kultúra eltűnésétől való félelem, az egyes kultúrák sajátos egységesítése miatti félelem stb. A kulturális homogenitás valós, illetve feltételezhető eltűnése majd minden nemzet különböző egyéneinek vagy akár egész csoportjainak kisebb vagy nagyobb ellenállásába ütközik. A szerző szerint ennek a jelenségnek legalább két aspektusa van. Egyrészt, ha akarjuk, ha nem, akkor is létezik, hiszen ez a folyamat a végbemenő civilizációs változások természetes következménye. Másrészt pedig el kell gondolkodnunk azon, hogy milyen irányba, milyen gyorsan, illetve hogy meddig kell ennek a folyamatnak működnie,

s valóban teljesen kontroll nélkül lehet-e hagyni. S végezetül a „tömegkultúra” fogalom azt jelenti-e, hogy az a különböző részkultúrákból merített legjobb és legértékesebb elemek összege, vagy ezen a terminuson néhány vagy esetlegesen egy náción – pl. az amerikaiak – kultúrája rejtőzködik.

A szerző úgy véli, hogy ez utolsó kérdés magyarázatát szakemberekre kell bízunk, amely lehetővé fogja tenni a probléma egészének jobb megértését, és azt, hogy objektívan lássunk olyan tevékenységeket, mint amilyeneket pl. a franciák folytatnak, akik különféle adminisztratív és jogi eszközök segítségével próbálják elkerülni társadalmuk amerikanizálódását.

Ez a jelenség végül is sokkal szélesebben érinti Nyugat-Európának az idegen kulturális minta, gondolkodási sémák, érvelések vagy cselekvések keleti részre való átadását vagy ráerőszakolását.

A kulturális homogenitás kérdéséhez visszatérve a szerző megállapítja, hogy ezt a problémát különböző módon lehet szemlélni. Elie Kendourie pl. úgy tekinti, mint a nacionalizmus következményét, Ernest Gellner pedig az elemzett kérdéskör forrását látja benne.

Ebben a kérdésben a szerző egyetért Kazimierz Krzysztofek állításával, mely szerint az univerzális értékek túlsúlya, különösen a rákényszerítetteké, nemcsak hogy nem segíti elő a nemzetközi fejlődést és együttélést, hanem ellenkezőleg, meg is zavarhatja. Ez azt eredményezi, hogy egyes személyek, sőt még csoportok is a kulturális pluralizmus felé fordulnak, amelyet az etnokulturális identitás őrzőjeként és az értékek homogenizációja, illetve a saját tradíció elvesztése elleni védekezés eszközeként kezelnek. Ezek gyakran születő vagy újjászülető nacionalizmushoz vezetnek, megmutatva egyúttal, hogy a kulturális kontextusba ültetett feszültségek és konfliktusok gyújtóponttá válhatnak.

A továbbiakban a szerző Krystyna Kaniowska véleményét ismerteti, aki szerint az etnikai konfliktusok főként annak eredményeképpen születnek, hogy a kulturális identitást meg akarják védeni a vélt vagy valós fenyegetésektől. Szerinte a kulturális identitást érintő kérdéskört elemezve meg kell különböztetni egymástól a szellemi és a pszichikai tapasztalatot, amely minden etnikai konfliktusban megjelenik, és egyéni vagy kollektív élményből és érzésből fakad. A tapasztalat mindkét típusa (szellemi és pszichikai) megtalálható a magatartásokban, a kezdeményezésekben, illetőleg a determinációkban, magjuk azonban általában a tudatalatti szférában helyezkedik el, ami jelentősen bonyolítja a már amúgy is bonyolult kérdést.

A kulturális tényező a nacionalizmus fontos forrása, állítja E. Gellner, aki kiemeli, hogy a nacionalizmus abban a pillanatban jelenik meg, amikor a politikai egyedek úgy szélesítik ki határait, hogy az felölelje az egész adott kultúrát. E. Gellner ezt a tézist az alábbi összehasonlítással összegzi: minden kultúra szeretne államot, a legszívesebben sajátot.

A következő részben a szerző azzal a kérdéssel foglalkozik, amikor a kulturális alapú feszültségek okai az ismert történelmi személyiségekhez kapcsolódó sérelmekkel vagy a kulturális örökséggel vannak kapcsolatban. Ennek klasszikus példái lehetnek a XIX. századi földalatti mozgalom (TMORO) hősei körüli viták és ellentmondások, akik a bolgárok szerint azért harcoltak, hogy Macedóniát az államukhoz csatolják, a macedónok véleménye szerint pedig a független Macedóniáért törekedtek. Példaként a szerző Delčev és Jane Sandauski személyét érintő ellentmondásokat emeli ki. Megállapítja, hogy a „sajátos tulajdonjogról” szóló viták gyakran kiterjednek az egész népre, nemzedékről nemzedékre szállnak, és évszázadokon át tartják magukat. Egy ilyen helyzet akkor lesz még bonyolultabb, ha a vita tárgya már nem csak az egyén, hanem az egész nemzeti csoport.

Ennek egy példája lehet, hogy a bolgárok egy része a macedónokat nem tekinti külön népnek, hanem a szlávok olyan etnikai csoportjának, akik Bulgáriából származnak.

A cikk a továbbiakban a konfliktusokból adódó etnikai tisztogatás kérdésével foglalkozik, s idézi M. Koschnikot (az Európai Unió volt képviselőjét a Balkánon), aki úgy látja, hogy nagyon fontos ennek a konfliktusnak a megértése. Ő a kezdetektől fogva meg volt győződve arról, hogy az etnikai tisztogatás nem a konfliktus eredménye, hanem a célja. Ha ezt nem értjük meg, akkor nem lehet felfogni, hogy ez miért öltött olyan szörnyű méreteket Boszniában, utána pedig még tragikusabb eseményeket Koszovóban. Ezt a tisztogatást konkrét példákon le is írta. Azt is megértette, hogy ez nem szadista szeszély, hanem módszer volt. Az emberek megfélemlítése volt az etnikai tisztogatás módszere.

Ehhez a kérdéshez a szerző által idézett J. Picklo a következőket teszi hozzá: az etnikai tisztogatás koncepcióját, amely inspirációját a rasszista ideológiából merítette, a Balkánon a II. világháború idején Ante Pavelič fasisztabarát rezsimje kezdte realizálni. Az alapelv 600 ezer, Horvátországban élő pravoszláv szerb likvidálása, elnemzetietlenítése vagy emigrációba való kényszerítése volt, akiket úgy tekintettek, mint „elszeresített horvátokat”. Az etnikai tisztogatást elvégezték az albánok is a fasisztabarát Nagy-Albániához kapcsolt Koszovó területén is. A tisztogatás ideája megjelent a szerbek között is. Nemzetiségileg egységes Nagy-Szerbiát szándékozott létrehozni 1941-ben Draža (Dragoljub) Mihailović, a szerb csetnik mozgalom vezetője a határokon, amelyek magukba foglalták a valódi Szerbiát, Montenegrót, Bosznia és Hercegovinát, a Vajdaságot, valamint Szlavóniát. A kölcsönösen radikalizálódó nacionalizmusok kirobbanása háborúhoz vezetett. A hadban álló felek mindegyikének célja az volt, hogy elvégezzék az etnikai tisztogatást, a megszavazott új alkotmányokban pedig hiányoztak nemzeti kisebbségek védelméről szóló paragrafusok. Megkezdődött a kölcsönös egymást kiirtása.

A következő kérdéscsoport a nemzetközi és az emberek között fellépő feszültségek és konfliktusok pszichikai tényezőit vizsgálja, hiszen fellépésük és alakulásuk folyamata jelentős mértékben erre is támaszkodik. Ez szorosan összekapcsolódik a sajátosság és idegenség, az etnikai mítoszok problematikájával, az idegenekhez való negatív viszony kérdésével s az ebből fakadó fenyegetettségi érzéssel s a saját népük iránti gondoskodással.

Ennek konzekvenciáját a szerző által idézett A. Hertz a valóság felosztásában látja: a mi, a saját dolgaink világa, s az idegenek, a mások dolgainak világa. A saját dolgok világhoz tartozik az én népcsoportom, s ami az övé. A maradék az idegen dolgok világa.

Egy adott személyt sajátjának tekinti, mert ugyanazt a nyelvet beszéli, ugyanazt a hitet vallja, ugyanolyan a bőre színe, vagy a szüleit már korábban sajátjuknak tekintették. S ez a mechanizmus a másik oldalon ugyancsak működik. Mindez szoros kapcsolatban áll az etnikai mítoszok kérdésével, olyanokkal, mint az ellenség mítosza, a vér mítosza vagy a származás mítosza. Ezeket az elemeket megfigyelhetjük gyakorlatilag minden, a földgolyónkon játszódó konfliktusban. Kelet-Közép-Európában különösen erősen látható ez a Balkánon (pl. Nagy-Szerbia, Nagy-Albánia mítosza, az összes egyesített szláv népet átfogó birodalom mítosza).

A fenti problémának pontosan megfelelnek a sovinizmust, idegenfélelmet, nemzetiségi előítéleteket vagy az etnikai sztereotípiákat érintő kérdések. Mindezek az elemek kisebb vagy nagyobb mértékben idézik elő az agresszió, a tolerancia hiánya és a diszkrimináció elmélyülését, valamint a nacionalista tendenciák megerősödését. A szociológusok e kérdésben felhívják a figyelmünket arra, hogy az előítéletek gyakran sztereotípiákban fejeződnek ki, s a sztereotípiák gyakran vezetnek előítéletek kialakulásához. Ugyanakkor nem minden sztereotípiának kell előítéletből származnia, általában úgy van, hogy éppen a sztereotípiák váltják ki az előítéleteket.

A sztereotípiák és az előítéletek közös jellemzője az életerő, a tartósság s az a tény is, hogy gyakran nemzedékről nemzedékre hagyományozódnak, illetve hogy általában nemzetiségi, vallási vagy politikai jellegű csoportokra vonatkoznak.

Napjainkban kihatásuknak legkifejezőbb példája a koszovói konfliktus. Ebben a tartományban éppen az előítéletek, ellenségeskedés, illetve a bizalmatlanság okozták jelentős mértékben a fenti konfliktus fokozatos kiszélesedését. Föléledtek a régi sztereotípiák, illetve kreáltak újakat, pl. a primitív albánok, a kegyetlen szerbek sztereotípiáját. Mindezek okozták kisebb vagy nagyobb mértékben az agresszió, a tolerancia hiánya, a diszkrimináció elmélyülését, illetve a nacionalista tendenciák feléledését és megerősödését.

A cikket a szerző N. Bartoszewski mondataival zárja: „Régi nemzedékhez tartozom, két tragikus tapasztalat tanúhoz és résztvevőhöz — a háború és a „testvér” iránti gyűlölet táplálta népihiedelmek. Úgy tűnt már nekünk, hogy Auschwitz után mindennek meg kell változnia, s hogy leszünk, mert lennünk kell más embereknek, akik közösséget építenek, akik integrálódnak, de megőrzik saját különbözőségüket. Különbözőségükre büszke embereknek, akik ugyanakkor ápolják saját identitásukat. Félelemmel veszem észre a kollektív visszahívás tüneteit „Jaltától Szarajevóig”... (...) Az erőszak aktusához társultak a hamis meggyőződések, hogy minden baj okai az idegenek, csalóka ábránd, hogy az egységes etnikai állam lesz a bőség és a béke országa. Hiszen mások, az idegenek hozták és hozzák a betegségeket és a rossz szokásokat, ők lopnak, piszkítanak és nem dolgoznak. Oly mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy „az idegen azt jelenti, hogy rosszabb”, hogy misztifikáljuk a múltat, meghamisítjuk a „népi” kultúra nagy alkotóinak anyakönyvét, vagy elvetjük a hatalmas közös örökséget csak azért, mert a fajilag idegen árt a „mi népünknek”.

Ráduly Zsuzsanna

Albánok Nagy-Britanniában: a diaszpóra identitása és tapasztalatai az oktatás területén 1990 óta

Kostovicova, Densa: The Albanians in Great Britain: diasporic identity and experience in the educational perspective since 1990. = Journal of Southern Europe and the Balkans, 5. vol. 2003. 1. no. 53–69. p.

Az 1998 tavaszán Koszovóban kirobbant etnikai harc felhívta a figyelmet az albánok sorsára a szerb uralom alatt álló tartományban. A brit városokban élő albánok az utcákra vonultak a szerb erőszak elleni tiltakozásul, finanszírozták az albán fegyveres ellenállást, és még a koszovói felszabadító hadsereghez is csatlakoztak a szerb uralom megdöntésére. Az ezt megelőző időszakban, az 1990-es évek során az albán közösség Nagy-Britanniában csendben növekedett. A krízis növelte az albán nemzeti öntudatot, mely „távolsági” nacionalizmus formájában jelent meg. A diaszpóra-csoportokat kiemelkedő módon jellemző nacionalizmus különféle formái, az egyértelmű etnikai hovatartozás tudata a befogadó állam és a haza közötti érzelmi kötődéssel párosul.

Annak ellenére, hogy az első generáció jelentős változáson ment át, és még mindig változik, valamint az újonnan érkezők tudatosan a diaszpórához tartozónak vallják magukat, a diaszpóra-identitás egyáltalán nem monolitikus. A különbségek nem, osztály, vallás és nemzedék tekintetében jelennek meg. Mindezeket a változásokat történelmi perspektívában is kell nézni, melyek az otthoni és a választott ország helyzetére is reagálnak.

A tanulmány az albánok nagy-britanniai oktatási lehetőségeire összpontosít, és így a diaszpóra identitására és tapasztalataira világít rá. Az oktatás vizsgálata informatív abból

a szempontból, hogy rámutat az albánoknak az új országhoz való alkalmazkodási folyamatára. Az oktatási perspektíva betekintést enged a Nagy-Britanniában élő albánok identitás-megőrzési stratégiáiba is.

Az albán diaszpóra fontos jellemzője, hogy nagyon új, az 1990-es évekig Nagy-Británia ugyanis nem volt hagyományos célállomásuk. Az 1990-es évek során több hullámban, állandóan érkeztek albánok a szigetországba, először Koszovó autonómiájának megszüntetése és Milošević elnyomó politikájának bevezetése után. Ezt követően az 1998-as koszovói fegyveres konfliktus, később még inkább a NATO Jugoszláv Köztársaságban való megjelenése után. A nagy többség bevándorló státusa még most is függőben van, de az egyértelmű, hogy az országban akarnak maradni. A tanulmány ezt a diaszpórát bizonytalan diaszpóráként írja le, és az ő oktatási lehetőségeiket vizsgálja.

Az 1990-es évek abból a szempontból is egyedülálló volt, hogy albánok nemcsak Albániából, hanem a volt Jugoszláviából is bevándoroltak ugyanabba az országba. Valójában a kialakuló albán diaszpóra első nemzedékét képviselték, az általuk meghatározott tendenciák tanulságosak a fejlődésük eltérő irányának meghatározására. A megkülönböztetés eltérő iskoláztatási háttérükre és választásaikra vezethető vissza. A Koszovóból érkezők többségét diákok, egyetemi végzettségűek alkották, akik gyerekekkel érkeztek. Tőlük eltérően a koszovói konfliktus kirobbanása után érkezők más iskoláztatási és társadalmi háttérrel rendelkeztek, sok, alacsony végzettségű ember érkezett vidéki területekről. A Nagy-Britanniába érkező átlag albán 25–40 éves, ezért az oktatási perspektíva fontos az albán diaszpóra megértéséhez.

A tanulmány 38 interjúra épül, amelyek 2001 augusztusa és decembere között készültek, a megkérdezettek Koszovóból, Macedóniából és Albániából származnak, és az érkezők minden hulláma képviselheti magát. Arra is választ próbáltak találni a kérdezők, hogy a lakhelyek – London vagy az ország más része – milyen különbséget jelentettek. Az interjú készítői a kérdezettek neveit bizalmasan kezelték, és pontos tartózkodási helyükre sem utaltak, már csak azért sem, mert sokan féltek, hogy azonnal hazatelepítik őket.

Az albánok körében az oktatás hagyományosan nagy tiszteletnek örvend, a brit, azaz a nyugati oktatási rendszerben szerzett tapasztalataik is pozitívak, ezért is viszonylag sokan tanulnak felsőoktatási intézményekben.

1996–1997 óta az albánok jelentős száma vesz részt felsőfokú oktatásban, a becslések szerint a fiatal albánok 10–15 százaléka látogat ilyen intézményeket. A menedékjogot kérők helyzete nehezebb, mert egyetemi, főiskolai tanulmányaikat nem korlátozzák, de diákhitelre nem jogosultak, és külföldi diákokra vonatkozó tandíjukat kell fizetniük. A menekültstátust elnyerők viszont a hazai diákokkal azonos jogokat élveznek. A koszovói albánoknak egy 1997-es döntés értelmében, amely szerint ők mindannyian valódi menekülteknek minősülnek, kedvező tanulási lehetőségeket biztosítottak.

A fiatalok otthoni tanulmányainak iránya alapvetően meghatározta a lehetőségeiket Nagy-Britanniában. Az orvostudományi és bölcsészettudományi tárgyakkal szemben a természettudományi tárgyakat elismerik, ezért a Nagy-Britanniában tanulók között, érthető módon az utóbbi tanulmányokat folytatók vannak túlsúlyban. Általánosságban az egyetemi hallgatók számának növekedése tendenciává vált, a válaszadók szerint a kialakuló albán diaszpórában az oktatási lehetőségekkel kapcsolatban a példamutatás a legjobb reklám.

A diákok problémákkal is szembenéznek, az 1990-es évek közepének rövid időszakától eltekintve, albán diákszervezet nem működik Nagy-Britanniában. A szervezet az egyetem területén elvesztette ingyenes helyiséghasználatát, és megszűnt, de a kommunikáció e-mailen továbbfolytatódott. Így más diaszpórákhoz hasonlóan ezen a módon tartják a kap-

csolatot egymással és hazájukkal is. A diákszervezet hiánya magyarázza az egységes hang hiányát az albán diákok között, kapcsolataik nem albán társaikkal sokkal szélesebb körűek.

Az albánok földrajzi távolsága Albániától, illetve Koszovótól és Macedóniától lehetőséget teremtett a közöttük lévő kapcsolatok kiépítésében, de az albán–albán előítéletek meghatározta törésvonal a Nagy-Britanniában élő albán közösségben is megtalálható, egyéni szinten azonban, amikor hasonló érdeklődési körű és iskolázottságú emberekről van szó, nem jelentkeznek.

Az egyetemi hallgatókon kívül számos felnőtt tanuló is van az albán közösségben, alacsony tandíjért vagy ingyenesen angolul tanulhatnak, magasabb nyelvi szinteken a nyelvtanulást számítógépes tanfolyamok egészítik ki. Számukra ezek a tanfolyamok nemcsak kommunikációs célból, hanem méltóságuk visszaszerzése érdekében is alapvetők. Az ezeken a tanfolyamokon szerzett számítógépes alapismeretek sokakat számítógépes tanulmányok folytatására ösztönözték egyetemi szinten is.

A tanulmány foglalkozik az általános és középiskolai tanulmányokat folytatók problémáival is. Az oktatás, a 18. évük betöltéséig, mind a menekültstátust keresők, mind a menekültek számára ingyenes és kötelező. Ennek következtében az albán gyerekek sokkal gyorsabban alkalmazkodnak az új társadalmi környezethez, mint szüleik. Ez a diaszpórában szerzett tapasztalat különösen hasznos a lányok számára, akik Koszovóban biztonsági, de vallási okok miatt is kimaradnak az iskolából. Nagy-Britanniában akkor is járnak iskolába, ha szüleik konzervatív nézeteket vallanak. A szülők és az albán közösségek képviselői azonban szükségesnek tartják az albán órákat vagy valamilyen vasárnapi iskolát, hogy a gyerekek az albán nyelvvel és kultúrával megismerkedhessenek. Ennek ellenére nagyon kevés lehetőségük van erre különféle okok miatt: Londonban sokféle élnek, az utazás nehézségeibe ütközik, hiányoznak a tankönyvek, finanszírozási gondok is akadályt jelentenek. A nehézségek megoldása már Londonban is, de az országban másutt még ennél is nagyobb erőfeszítéseket követelt. A nyelv ismeretének hiánya traumát okoz a gyerekeknek, ha a család visszatelepül.

Külön problémás csoport a tizenéves fiúk, akik egyedül érkeztek Nagy-Britanniába, sokan szállókon élnek, alkoholistákkal, kábítószeresekkel együtt. Ezeknek a fiataloknak az alkalmazkodásában, valójában asszimilációjában, az ifjúsági központok és klubok töltenek be fontos szerepet, segítségükkel a fiatalok visszafordíthatatlanul hozzászoknak a nyugati életstílushoz.

Az oktatás vizsgálatával betekintést nyerhettünk az albán identitás különféle formáiba, a szerző leszögezi, hogy a választóvonalak és az egység egyszerre jelen vannak az albán diaszpóra és a befogadó társadalom között és magán a diaszpórán belül is. A tanulmány arra is rámutat, hogy a szervezési készségek és a finanszírozási lehetőség a befogadó országban, valamint a kezdeményezések, az albán diaszpóra örökölt hagyományos erkölcsével együtt, a befogadó országhoz való identitás-alkalmazkodás sikeres megközelítésének modellje.

Az oktatási lehetőségek nem számolják fel az integrálódás nehézségeit, de a diaszpórát jobban felvértezik, hogy a befogadó országban az identitás-alkalmazkodás társadalmi, gazdasági, valamint érzelmi kihívásaival megbirkózzék.

Galló Judit